

**КНИГОЗНАВСТВО. ПРЕСОЗНАВСТВО.
ІСТОРІЯ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ**

УДК 821.161.2-17.09“18”:82.09(=113.6)“19”

**«ПЕРЕЛИЦЬОВАНА ЕНЕЇДА» ІВАНА КОТЛЯРЕВСЬКОГО
В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ШВЕДСЬКОГО ВЧЕНОГО
АЛЬФРЕДА ЄНСЕНА**

Луїза Ільницька

завідувач відділу наукової бібліографії
ЛННБ України ім. В. Стефаника

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4188-0222>

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0315-2021-13\(29\)-9](https://doi.org/10.37222/2524-0315-2021-13(29)-9)

Проаналізовано працю відомого шведського історика, слов'язознавця, перекладача Альфреда Єнсена “Kotljarewskuj’s travestierte Aeneide”, вперше опубліковану німецькою мовою у науковому збірнику «Привіт Іванови Франкови в сороклітє його письменської праці, 1874–1914» (Львів, 1916). У перекладі українською Павла Волянського — «Перелицьована Енеїда Котляревського» (Перемишль, 1921). Відзначено високу оцінку вченого поеми І. Котляревського «Енеїда», що сприяло популяризації української літератури у німецькомовному культурному середовищі.

Ключові слова: Альфред Єнсен, «Енеїда», Іван Котляревський, Іван Франко, Михайло Коцюбинський, Михайло Грушевський, гетьман Іван Мазепа, гетьман Пилип Орлик, родина Войнаровських.

У 1914 р. наукова громадськість вшанувала сорокаліття письменницької праці Івана Франка. З цієї нагоди влітку цього самого року Наукове товариство ім. Шевченка (НТШ) планувало видати збірник із передмовою ювілейного комітету (В. Гнатюк, І. Труш, С. Томашівський, І. Кревецький), бібліографією В. Дорошенка, науковими статтями та художніми творами, присвяченими

І. Франкові. Страхове товариство «Дністер» мало скласти список жертводавців для видання. Проте плани НТШ порушила Перша світова війна, і видання було відкладено. В. Дорошенко не зміг завершити бібліографію І. Франка в умовах війни, до того ж була зруйнована друкарня Товариства, а навесні 1916 р. помер І. Франко. До початку війни встигли підготувати лише два розділи — літературний і науковий, які були видані 1916 р. під назвою «Привіт Іванові Франкові в сороклітє його письменської праці, 1874–1914: літературно-науковий збірник» [15]. На титульному аркуші зазначений рік видання — 1916, а на звороті титульного аркуша примітка: «Укінчено друк в серпні 1914 р.». Акцентуємо це, оскільки окремі відбитки статей (збірник має подвійну пагінацію) датовані 1914 роком, тобто роком закінчення друку. Замість передмови у збірнику подана коротка преамбула, зміст якої ми виклали на початку статті, вміщено портрет І. Франка роботи І. Труша. Як зазначено у виданні, орнамент та ініціали до статей використані зі Стратинського Євангелія XVII ст. та з Біблії XVI ст. Франциска Скорини. У літературній частині подано художні твори українських письменників Лесі Українки, В. Винниченка, Леся Мартовича, Т. Бордуляка, спогади С. Єфремова, В. Охримовича, Уляни Кравченко, Ф. Вовка та ін. У науковій частині — дослідження археографічних пам'яток Ватрослава Ягича, Олексія Шахматова, Богдана Барвінського, розвідки з історії України XVI–XVIII ст. І. Крип'якевича, С. Томашівського, І. Кривецького, О. Брікнера, історії українського і білоруського письменства та фольклору (І. Зілинського, І. Свенціцького, В. Гнатюка, М. Возняка, Їржі Полівки), причинки до української етнології (З. Кузелі) тощо. Іванові Котляревському присвячений спогад С. Єфремова «На святі Котляревського (згадки самовидця)».

Серед матеріалів збірника у науковій частині вміщено статтю німецькою мовою Альфреда Єнсена “Kotljarewskyj’s travestierte Aeneide” [21]. Українською мовою вона вперше опублікована 1921 р. у Перемишлі в перекладі Павла Волянського як окреме видання [4]. За цим виданням ми подаємо аналіз статті Єнсена про «Енеїду» І. Котляревського. Що спонукало вченого до написання праці про «Енеїду» для збірника, присвяченого Іванові Франку? На його думку, про І. Франка напишуть компетентніші дослідники, а він

взяв тему з давнішого українського письменства, щоб «звернути увагу ученого світа взагалі на справді “класичний” твір, що його згадується без сумніву по імені в історії всесвітньої літератури, але в дійсності він зовсім незвісний та й далеко ще не оцінений по заслугі» [4, с. 5–6]. Власне, про значення цієї праці Єнсена для популяризації твору серед світової громадськості зазначив Павло Волянський у короткій передмові до власного перекладу українською мовою: «...Отсею студією запізнавсь образований світ з укр. трагестією Енеїди, яка — по думці Єнсена — заслугує щодо ориг[інальної] вартости на перше місце в європейській літературі» [4, с. 1]. Хто ж такий Альфред Єнсен і як він пов'язаний з Україною. Альфред Антон Єнсен (1859–1921) — шведський історик, слов'язознавець, перекладач, дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка й Українського наукового товариства у Києві. Був референтом слов'янських літератур Нобелівського інституту при Шведській королівській академії наук. У 1916 р. у Відні Єнсен видав німецькою книгу про Тараса Шевченка [20]. У «Вступному слові» автор високо оцінив творчість поета: «Його ім'я вправді належить до всесвітньої літератури, однак знання одного з найспосібніших поетів східно-європейського світа обмежується по більшій часті лише на згадки» [5, с. 6–7]. Українською мовою книгу А. Єнсена переклав і видав 1921 року в Перемишлі Іван Мандюк [5]. У передмові «Від перекладчика» він подав високу оцінку цієї праці Єнсена видатного славіста Ватрослава Ягича: «Дуже добре обізнаний з многими славянськими літературами шведський історик літератури і поет Др. Альфред Єнсен, директор основаної в Штокгольмі, нині вже дуже багатій бібліотеки інституту Нобля, при численних своїх творах, в яких оброблені поодинокі визначні поети і письменники славянських літератур чи то в шведській чи в німецькій мові, присвятив саме тепер прегарну розвідку українському поетові Тарасові Шевченкові (1814–1861). Він назвав свою студію “житте поета”, але она обіймає в двох частях не лише житте поета, але також історичне представлення головного предмету його поезій, України, і всесторонну аналізу його поетичних творів. Книжка написана незвичайно займаючо, повна ентузіазму і подиву для поета, якого автор не лише замкнув у своїм серці, але зумів також зробити його симпатичним для читача сеї студії» [5, с. III–IV].

Грунтовний аналіз книги Єнсена про Шевченка поданий у статті українського літературознавця Михайла Гнатюка, який вважає, що праця Єнсена значною мірою стимулювала шевченкознавчі дослідження в європейському літературознавстві початку ХХ ст. [2]. Докладні відомості про відвідини України і знайомство Єнсена зі знайомими діячами української культури наводить перекладачка з північногерманських мов, зокрема зі шведської, Ольга Сенюк в енциклопедичній статті про шведського історика [16]. Вперше, як зазначає авторка статті, він відвідав Україну в середині 1890-х років, що знайшло відображення в його книзі «Славія, культурні замальовки від Волги до Дунаю» (видана шведською у 1896–1897 рр.). Окремі розділи цього видання мають назви: «Лавра в Києві», «Картини з Галичини», «Неграмотність і вбогість в Галичині», «Етнографічна виставка у Львові». Він писав, що під час подорожі по Дніпру відчував «у повітрі подих непогамовної поезії й козацької романтики, якими жили малоросійські степи...», проте зумів також помітити, що «дніпровські козаки давно вже позаписувалися в російські реєстри. Атож, навіть малоросійську мову, що цілком дорівнює великоросійській, цензурою та утисками зведено до упослідженого нелітературного діалекту й загнано в далеку провінцію» [16, с. 415]. Відзначаємо ці думки вченого у 1890-х роках, оскільки він розвиватиме їх у статті про «Енеїду» І. П. Котляревського у 1914 р. Вдруге шведський учений відвідав Україну під час наукового відрядження навесні 1909 р.: подорожував Галичиною, Київщиною, Полтавщиною, Чернігівщиною. Скрізь, за його словами, звертав увагу «на місцеві традиції та літературні пам'ятники». Збирав також матеріали до своєї книги про гетьмана Івана Мазепу, яка 1909 р. видана шведською у Лунді (Швеція). Оригінальний примірник цього видання зберігається у відділі рідкісної книги Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в колекції відомого українського історика і громадсько-політичного діяча Дмитра Дорошенка [3]. В перекладі Наталії Іванчук українською мовою вперше видана у 1992 р., повторно — у 2020 р. [7]. Єнсен був у Львові, Києві, Полтаві, Чернігові. У Львові познайомився з М. Грушевським, І. Франком, В. Гнатюком, З. Кузелею, О. Маковеєм. Особливо дружніми були стосунки з М. Грушевським. У статті В. В. Тельвака та І. Б. Гирича

«Листи Альфреда Єнсена до Михайла Грушевського» [17], яка передує публікації листів з архіву Грушевських (переважно 1909–1912 рр., один — 1913 р., один — 1914 р.), наголошено, що саме Грушевський вводив Єнсена «в коло свідомої української інтелігенції по обидва боки Збруча». Історики вважають, що М. Грушевський був зацікавлений у співпраці з європейським ученим, який «поділяв українську схему історії Східної Європи, а також погляди українських істориків на І. Мазепу й політичну еміграцію початку XVIII ст.» [17, с. 134]. Завдяки українському вченому А. Єнсен став дійсним членом НТШ у складі історично-філософічної секції, яку той очолював, і членом Українського наукового товариства у Києві. Свідченням співпраці шведського вченого з НТШ є його публікації у «Записках Наукового товариства імені Шевченка», зокрема у томі 92, присвяченому 200-річчю Полтавської битви, де, крім статей українських істориків, вміщені матеріали А. Єнсена: «Орлик у Швеції» [8]; «Родина Войнаровських в Швеції. Причинок до історії неволі Мазепинців» [9]; «Три листи Мазепи до Зигмунта Галецького» [10]. У томах 123–124 «Записок Наукового товариства ім. Шевченка» А. Єнсен опублікував «Дневник Орлика» [6]. Такі публікації шведського вченого були важливим джерелом для досліджень особи гетьмана Мазепи і долі мазепинської еміграції. Посилання на ці праці знаходимо, наприклад, у рідкісному виданні М. Битинського «Мазепинці по Полтаві» (Варшава : Українське воєнно-історичне товариство, 1938).

Під час перебування в Україні 1909 року А. Єнсен за посередництвом М. Грушевського познайомився в Чернігові з М. Коцюбинським. Він був захоплений його прозою і 1909 р. у перекладі шведською видав два твори письменника — «На віру» і «Дорогою ціною» з власною передмовою, уривки з якої опубліковані у примітках до листа М. Коцюбинського А. Єнсену 12 листопада 1909 р., де він обґрунтував свій вибір: «Перекладач, однак, вибрав повісті “На віру” і “Дорогою ціною”, тому що в них подано характерні малюнки з життя народу на Україні, — перша відтворює реалістичну картину сучасності, друга — це перлина української белетристики, трохи ідеалізована розповідь про минулі часи, коли в свідомості народу ще жили старі козацькі традиції. В обох цих творах письменника якнайповніше виявилось його гаряче співчуття

до своїх співвітчизників, пригноблених соціально і морально» [12, с. 146]. Шукаючи матеріали до своєї книги про гетьмана Івана Мазепу, він звернувся до М. Коцюбинського з проханням надіслати фото високого берега Десни біля села Мезина на Чернігівщині, через яку переправлялися шведські війська у 1709 р. Про це дізнаємося з листа М. Коцюбинського до А. Єнсена 5 липня 1909 р. та кількох інших листів до шведського вченого, опублікованих у шостому томі зібрання творів М. Коцюбинського з відповідними коментарями [12, с. 127, 142, 143]. Історія публікації листів М. Коцюбинського до А. Єнсена викладена у коментарях до його першого листа від 12 травня 1909 р. [12, с. 92–93]. Листи вважали втраченими, але у 1961 р. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка у Києві звернувся до Королівської бібліотеки в Стокгольмі і за сприяння Шведської академії наук отримав мікрофільми 15 листів із відділу рукописів бібліотеки. Листи А. Єнсена до М. Коцюбинського (27 од.) зберігаються в Чернігівському літературно-меморіальному музеї М. Коцюбинського. Відомі лише два листи А. Єнсена до І. Франка, які Ярослава Погребенник опублікувала в додатку до своєї статті «Іван Франко і німецька шевченкіана» в журналі «Архіви України» [14]. Листи від 5 і 16 жовтня 1908 р. свідчать, що А. Єнсен тоді ще не був особисто знайомий з І. Франком, проте звернувся з проханням отримати за його посередництвом від Наукового товариства ім. Шевченка найкраще критичне видання «Гайдамаків» Т. Шевченка. Вчений збирався перекласти цю поему шведською, але наміру не здійснив, переклав лише «Заповіт» і «До Основ'яненка». Другий лист підтверджує, що книги від Товариства він отримав і був дуже вдячний І. Франкові, оскільки саме тоді працював над книгою про Шевченка німецькою мовою. А. Єнсен зустрічався з І. Франком у Львові, про що свідчить фото 1916 р., подане в статті про шведського науковця в «Енциклопедії Сучасної України», на якому серед чотирьох осіб є Іван Франко та Альфред Єнсен [16]. Отже, увага шведського вченого до особи Шевченка та його творчості, тісні зв'язки з М. Грушевським і співпраця з НТШ, зокрема публікації матеріалів шведських архівів української політичної еміграції XVIII ст., книга про гетьмана Івана Мазепу, видання шведською прозових творів М. Коцюбинського і, нарешті, дослідження «Енеїди» І. Котляревського як

надбання європейської культури, на думку українських істориків, засвідчили його «свідоме зацікавлення історичною україністикою». Поема «Енеїда» (1798) І. Котляревського, вважає А. Єнсена, була унікальним і єдиним випадком, коли літературна мова, яка після двох періодів була забута і zdeградована, про що він писав ще у 1896–1897 роках, дебютувала як відроджена у вигляді комічного епосу, і він став народно-національним. До праці А. Єнсена «Перелицьована Енеїда Котляревського» взятий епіграф з твору І. Франка «Розвивайся, лозо, борзо...» зі збірки «З вершин і низин»:

Зеленійся, рідне поле,
Українська ниво!
Підоймися, колосися,
Достигай щасливо!
І щоб всяке добре сімя
Ти повік плекала,
І щоб світу добра служба
З твого плоду стала!

Епіграф дуже вдало підібраний, бо його символіка суголосна з думками І. Франка щодо «Енеїди» І. Котляревського: «Маленька книжечка Котляревського була немов те сім'я — мале і незначуще, та коли його всадити в землю, то воно розростеться і робиться великим деревом. Чого ми не здобули кровавим танцем Хмельниччини, чого нам не дали, бо не могли дати, цісарські патенти, те починаємо собі здобувати власною духовою, просвітною працею» [18]. Текст праці Єнсена свідчить, що історії видання «Енеїди» він не знав, що підтверджує його фраза: «А сталось се 1798 р. на Україні, коли то Іван Котляревський, зовсім незначний урядник з міста Полтави видав в Петербурзі три перші пісні своєї, на українську мову перелицьованої “Віргілієвої Енеїди”» [4, с. 6]. Адже відомо, що конотопський поміщик Максим Парпура опублікував книжку без відома автора. Оминаючи друге петербурзьке видання Глазунова 1808 р., вчений згадує видання 1809 р., не зазначивши, що власне воно було першим авторським виданням І. П. Котляревського. Для аналізу тексту поеми використане повне видання «Енеїди» 1842 р., яке вийшло у Харкові вже після смерті письменника.

У статті це не зазначено, але про такий факт свідчить посилання автора на тексти шести пісень, які були лише у цьому виданні (в першому і другому було три пісні, в третьому, авторському, — чотири). У студії шведського вченого можна виділити два складники — історичний екскурс у XVII–XVIII ст. щодо жанру травестії «Енеїди» Вергілія та аналіз тексту поеми як народно-національного епосу, який увійшов у світову літературу. Аналіз спроб «перелицювання» «Енеїди» Вергілія був автору необхідний, щоб визначити місце поеми І. П. Котляревського в цьому контексті. Він назвав відомих авторів таких спроб — від Джованні Лаллі в Італії (1633), Поля Скаррона у Франції (1648–1652), Алоїза Блюмауера в Австрії (1783–1788) до Миколи Осипова в Росії (1791–1793). Серед травестій Вергілієвої «Енеїди» А. Єнсен виділяє відомий у світі твір Блюмауера “*Virgils Aeneis oder Abenteuer des frommen Helden Aeneas*”, якого вважає «духовим батьком многих комічних наслідувань і травестій», зокрема, він бачив його вплив на «Виргилиеву Енейду, вывороченную наизнанку» М. Осипова, твір якого, де герой Вергілія зображений як схильний до п’янства російський мужик, вважав невдалим. Безперечно, стверджував учений, «що невдала спроба Осипова була для него [І. П. Котляревського. — *Л. І.*] зовнішньою понукою до его Віргілієвої Енеїди» [4, с. 7]. Про травестію Осипова Котляревський, на думку А. Єнсена, дізнався від Миколи Гнедича (Гнідича), майбутнього перекладача «Іліади», з яким був знайомий ще в гімназії. Порівнюючи «перелицювання» Вергілієвої «Енеїди» І. П. Котляревського з травестіями А. Блюмауера і М. Осипова, вчений віддав перевагу першому, мотивуючи це тим, що сатира Блюмауера під впливом тодішнього раціоналізму була спрямована лише проти католицької церкви, а епопея Котляревського «дає в самій річи многосторонний образ цілої України, народніх звичаїв і соціальних обставин, повний історичних натяків» [4, с. 8–9]. Є. Нахлік у найновішому фундаментальному дослідженні «Перелицьований світ Івана Котляревського: текст – інтертекст – контекст» звертає увагу на думку А. Єнсена, що «троянці і римляне — се замасковані українці, справжні козаки від голови до ніг, а навіть олімпійські боги, що беруть участь в людській судьбі, є непідроблені земляки Котляревського» [13, с. 212]. А. Єнсен наголошував, що І. Котляревський «не сотворив нової

літератури, бо й до нього були відомі і невідомі автори українських народних комедій та інтерлюдій XVII і XVIII віку», але жоден український поет «не обробив... українського народного життя так всесторонньо, а при тим і артистично. Мова була вже готова, але щойно Котляревський доперва вмів туя копальню золота народніх висловів, пословиць і т. д. літературно використати» [4, с. 9]. Котляревський, на думку А. Єнсена, безпосередньо взяв за зразок «Виргилиеву Енейду вывороченную наизнанку» М. Осипова, але на цьому наслідування І. Котляревського закінчилося. Є. Нахлік у згаданій монографії високо оцінив думку шведського вченого про місце «Енеїди» у європейському культурному просторі: «Викликаючи й досі жвавий інтерес та функціуючи не тільки як літературна пам'ятка, а й як живе явище сучасного українського культурного процесу, “Енеїда” Котляревського стоїть на вершині європейської літературної традиції прямого чи опосередкованого травестування Вергілієвої поеми. Може, найпереконливіше про це сказав іще на початку XX ст. швед Альфред Єнсен, неупереджений іноземець, славіст, україніст, а притім літературознавець, добре обізнаний з європейськими травестіями “Енеїди”: «... його [Котляревського. — Л. І.] українська травестія має під кожним зглядом самостійну й оригінальну вартість, а по моїй гадці, перевищає вона і культурно-історично, і мовно, та й естетично всі свої першовзори в європейській літературі» [13, с. 320]. Ця теза шведського вченого суголосна з аргументованою оцінкою «Енеїди» І. П. Котляревського І. Франка у статті «Українсько-руська (малоруська) література». І. Котляревський, за словами І. Франка, взявши за основу «Виргилиеву Енейду, вывороченную наизнанку» М. Осипова, «витворив розкішні зразки українського гумору, яскраві образи з українського життя; створив поему, яка досі не втратила своєї дієвості і свіжості, тоді як його безпосередній (Осипов) і посередній взірєць (Блюмауер) давно канули в забуття. “Енеїда” Котляревського дала напрям подальшому розвиткові української літератури: мотив європейський, узятий через Петроград, але оброблений живою українською мовою, доповнений живим змістом з українського життя і української самотності» [19, с. 82]. Теоретична частина праці А. Єнсена свідчить про обізнаність вченого з деякими доступними йому оцінками «Енеїди» І. П. Котляревського

українських дослідників літературного процесу. Він називає М. Костомарова, який відзначав реалізм, національний гумор і народну мову, П. Куліша, що спершу неприязно ставився до автора поеми, але згодом змушений був визнати, що Котляревський є «одним з немногих Українців, котрий розбудив національну свідомість». Аналогічне Кулішовому критичне ставлення до трагедії А. Єнсена знайшов у німецькомовній літературі («як Шіллер до Блюмавера»), що відзначив Є. Нахлік [13, с. 340]. Відгуки інших відомих українських діячів не потрапили в поле зору А. Єнсена чи то через обмежений обсяг публікацій у збірнику, чи через недоступність багатьох джерел. Можливо, це й спонукало перекладача П. Волянського в українському виданні праці шведського вченого як додаток подати список літератури до теми, в якому зареєстровані праці М. Грушевського, С. Смаль-Стоцького, С. Єфремова, М. Дашкевича, П. Житецького, І. Стешенка про «Енеїду» І. П. Котляревського. Друга частина дослідження шведського вченого ознайомлює зарубіжного читача безпосередньо зі змістом поеми «Енеїда» І. П. Котляревського як трагедії «Енеїди» Вергілія. На думку автора, суть задуму українського письменника — висвітлити події в Україні, показати, що «троянці і римляни — це замасковані українці, а олімпійські боги, — це земляки Котляревського» [...]. Щоб підтвердити тезу, А. Єнсен цитує слова поеми, в яких Котляревський називає Енея: «парубок моторний», «хлопець хоч куди козак», «бурлака». Національна риса, на думку вченого, «виступає не найменше у многих описах війни, а при читанню тих бурхливих сцен пригадуються все воєнні діла на Україні»:

* * *

Так вічної пам'яті бувало
У нас в Гетьманщині колись
Так славнії полки козацькі
Лубенський, гадяцький, полтавський
В шапках було як мак цвітуть.

Сюди належить і вживання в поемі козацьких військових термінів: «сотня», «полк», «осаул», «курінь», опис зустрічі троянців із запорізькими козаками на Дніпрі:

Про Сагайдачного співали
Либонь співали і про Січ,
Як в пінанери набирали,
Як мандрував козак всю ніч.

Шведський учений «під чудернацькою маскою пародійованого жанру» бачить «поважне обличчя», бо в зображенні переслідуваних богами троянців відчувається співчуття поета закріпаченому українському народові, «котрому здаєсь з роду судилась недоля»:

Біда не по деревах ходить
І хто ж її не скоштував?
Біда біду, говорять, родить,
Біда для нас — судьби устав.

Любов до своєї землі в поемі А. Єнсен вбачав навіть в описах пекла і раю. У пекло І. П. Котляревський «відправив» цехмістрів, бургомістрів, суддів, які неправедно судили, купців, що продавали поганий крам, міняйлів, шинкарів, невірних християн, і цей перелік значно довший, бо кривдників простого народу було багато. Натомість у раю він «знайшов» місце для праведних старшин, сотників, бунчукових, вдів, сиріт, померлих з голоду жебраків. Але, на думку дослідника «Енеїди» І. Котляревського, «правдива любов до вітчизни проявляється може найкраще в знаменитій народній мові, бо по мистецьки вихіснував він скарби народньої мови в літературі» [4, с. 18]. Він зауважив, що словник Б. Д. Грінченка подає дуже багато прикладів мови І. П. Котляревського. А. Єнсен вважав, що для докладного аналізу мови поеми необхідне глибоке знання мови і «філологічне вишколення», яким він, на жаль, не володіє. Тому обрав вирази з культурно-історичного і стилістичного погляду: «море дуже надійло, наче осінній дощ чукакам», «боги визирали з неба, щоб приглянутись на кулачників, мов жаби літом із роси», «на Сицилії був крик, неначе орда підступила». Захоплення вченого викликало словникове багатство поеми щодо назв страв української кухні: «Щоби чужим читачам дати виображення про українську кухню, не вистарчить на правду ні оден німецький словар, і я мушу обмежити на спис потрав при обіді» [4, с. 21]. Йдеться про обід у Дідони на честь Енея, на якому подавали такі страви: свиняча голова з хроном, локшина, індик

з підливою, куліш, каша, лемішка, путря, кваша, маківник тощо. Цікаво, що не один шанувальник «Енеїди» І. П. Котляревського захоплювався розмаїттям назв страв української кухні в поемі. У процесі дослідження збережених примірників першого видання «Енеїди» (1798) в бібліотеках, музеях, архівах світу ми звернули увагу на особу митрополита Київського Євгенія Болховітінова, який мав у своїй бібліотеці таке видання, яке вважав «единственным в своем роде» [11]. Про те, що митрополит читав «Енеїду» неодноразово, свідчить його лист до В. Македонця від 31 серпня 1803 року: «Вчера был у нас славный праздник, который посетил и Государь съ Государынями. Заходили и къ митрополиту на чарку пѣнной горѣлки. На закуску приготовлены были и оселедци, и лемишь и буханцы съ кавьяромъ и проч. И проч. по наставленію Энеиды Малороссійской» [1]. Інтерес для А. Єнсена становили також народні назви одягу, які вживаються в поемі, наприклад: кибалка, кунтуш. На думку А. Єнсена, в поемі доволі відчутний сатиричний елемент, зокрема критика слабких сторін земляків — пияцтва, гуляння, надмірного переїдання, і тут на перший план виступає «грубий реалізм» І. П. Котляревського. У «Післяслові» А. Єнсена зробив висновок: «Віргілієва Енеїда є — по моїй думці — свого рода, та й з погляду на історично-язикові обставини, мистецький твір літератури, а крім того культурно-історичний документ о високій вартості» [4, с. 24].

1. Выдержки изъ дружескихъ писемъ Евгенія (впоследствии митрополита Киевскаго) къ воронежскому пріятелю его Василию Игнатьевичу Македонцу. *Русский архив*, 1870. Москва, 1871. Вып. 4–5. С. 829.
2. Гнатюк М. Тарас Шевченко в осмисленні шведського вченого. *Вісник Львівської комерційної академії. Сер.: Гуманітарні науки*. Львів, 2015. Вип. 12. С. 27–33.
3. Гузунова М. О. Рідкісне видання твору А. Єнсена «Мазепа» та особливості його примірника з фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. *Бібліотека. Наука. Комунікація* : тези доп. на Міжнар. наук. конф., Київ, 6–8 жовт. 2015 р. Київ, 2015. С. 152–155. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/620>.
4. Єнсен А. Перелицьована Енеїда Котляревського / за згодою автора з німецької мови переклав П. Волянський. *Перемишль* : Накладом Народного Базару, 1921. 31 с.

5. Єнсен А. Тарас Шевченко. Життя українського поета: літературна студія / за дозволом автора з німецької мови переклав Др. Іван Мандюк ; передмова «Від перекладчика», с. III–IV. Перемишль : Накладом Народного Базару, 1921. 14, 106 с.
6. Єнсен А. Дневник Орлика. *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*. 1917. Т. 123–124. С. 1–12.
7. Єнсен А. Мазепа: історичні картини / [пер. з шведської Н. Р. Іваничук]. Харків : Фоліо, 2020. 181, [2] с.: іл., портр., фотоіл., карти.
8. Єнсен А. Орлик у Швеції. *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*. 1909. Т. 92. С. 93–169. Додаток : Листи Пилипа Орлика мовою оригіналу з перекладом одного з них.
9. Єнсен А. Родина Войнаровських в Швеції. Причинок до історії неволі Мазепинців. *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*. 1909. Т. 92. С. 170–193.
10. Єнсен А. Три листи Мазепа до Зигмунта Галецького [Додаток : Текст листів та один із підписів Мазепа]. *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*. 1909. Т. 92. С. 239–242.
11. Котляревській Іванъ Петровичъ. *Словарь русских свѣтскихъ писателей, соотечественниковъ и чужестранцевъ въ Россіи* / Сочіненіе митрополіта Евгенія. Москва : Изданіе Москвитянина. 1845. Т. 1 : А–К. С. 311.
12. Коцюбинський М. Твори : в 6 т. Київ : Вид-во АН УРСР, 1962. Т. 6. С. 92–94; 98, 108, 127, 134–136; 137–139; 142, 143, 145–146; 148–150; 157–158; 166, 187–188; 229.
13. Нахлік Є. Перелицьований світ Івана Котляревського: текст – інтертекст – контекст / наук. ред. В. Панченко, НАН України, ДУ «Інститут Івана Франка», Львів, 2015. 543 с. (Серія «Літературознавчі студії» ; вип. 21).
14. Погребенник Я. Іван Франко і німецька шевченкіана. *Архіви України*. 1966. № 4. С. 57–63.
15. Привіт Іванови Франкови в сорокліте його письменської праці, 1874–1914: літ.-наук. збірник. Львів : Накладом ювілейного комітету. З друкарні Наукового товариства імені Шевченка, 1916. [6], 183 [1], 390 с.; іл.
16. Сенюк О. Д. Єнсен Альфред-Антон. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ, 2009. Т. 9. С. 415–416.
17. Тельвак В. В., Гирич І. Б. Листи Альфреда Єнсена до Михайла Грушевського / передмова і публікація. *Український історичний журнал*. 2017. № 4. С. 133–145.
18. Франко І. Народний празник. *Громадський голос*. 1897. № 11.
19. Франко І. Українсько-руська (малоруська) література. Франко І. *Зібрання творів* : в 50 т. Київ, 1984. Т. 41. С.74–100.

20. Jensen A. Taras Schewtschenko ein Ukrainisches Dichterleben: literarische Studie. Wien : Verlag Adolf Holzhausen. 1916. 158 S.
21. Kotljarewskyj's travestierte Äneide von Alfred Jensen (Стокгольм). *Привіт Іванови Франкові в сороклітє його письменської праці, 1874–1914* : літ.-наук. збірник. Львів : Накладом ювілейного комітету, 1916. С. 215–225.

References:

1. *Vyderzhky iz druzheskykh pysem Evheniia (vposledstvii mytropolita Kievskaho) k voronezhskomu priiateliu eho Vasyliiu Yhnatevychu Makedontsu* [Excerpts from Evgeniy's friendly letters (then metropolitan of Kiev) to the friend from Voronezh Vasiliy Ignatievich Makedonets], (1871). *Russkyi arkhiv*, 1870. Moskva, 4–5, p. 829. [in Rus.].
2. Hnatiuk, M. (2015). Taras Shevchenko v osmyslenni shvedskoho vchenoho [Taras Shevchenko in the interpretation of the Swedish scholar]. *Visnyk Lvivskoi komertsiiinoi akademii. Serija: Humanitarni nauky*. Lviv, 12, pp. 27–33. [in Ukr.].
3. Huzunova, M. O. (2015). Ridkisne vydannia tvoru A. Jensea “Mazepa” ta osoblyvosti yoho prymirnyka z fondiv Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. I. Vernadskoho [A rare copy of A. Jensen's book “Mazepa” and features of its exemplar from the funds of the Vernadsky National Library of Ukraine]. *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia* : tezy dop. na Mizhnar. nauk. konf., Kyiv, 6–8 zhovt. 2015 r. Kyiv, pp. 152–155. Retrieved from <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/620> [in Ukr.].
4. Jenzen, A. (1921). *Perelytsiovana Eneida Kotliarevskoho* [The travesty “Eneida” by I. P. Kotliarevskyi]. (P. Volianskyi. Trans.). Peremyshl : Nakladom Narodnoho Bazaru, 31 p. [in Ukr.].
5. Jenzen, A. *Taras Shevchenko. Zhyttia ukrainskoho poeta: literaturna studiiia* [Taras Shevchenko. The life of Ukrainian poet: literary research], (1921). (Ivan Mandiuk ; Trans. peredmova “Vid perekladchyka”, s. III–IV). Peremyshl : Nakladom Narodnoho Bazaru, 14, 106 p. [in Ukr.].
6. Jensen, A. (1917). Dnevnyk Orlyka [Orlyk's Diary]. *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*, 123–124, pp. 1–12. [in Ukr.].
7. Jensen, A. (2020). (N. R. Ivanychuk. Trans.) *Mazepa: istorychni kartyny* [Mazepa: historical scenes]. Kharkiv : Folio, 181, [2] p.: il., portr., fotoil., karty. [in Ukr.].
8. Jensen, A. (1909). Orlyk u Shvetsii [Orlyk in Sweden]. *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*, 92, pp. 93–169. Dodatok : Lysty Pylypa Orlyka movoiu oryhyhalu z perekladom odnogo z nykh. [in Ukr.].

9. Jensen, A. (1909). Rodyna Voinarovskykh v Shvetsii. Prychynok do istorii nedoli Mazepyntsiu [The family of Voinarovski in Sweden. Materials on the history of the misfortune of Mazepa]. *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*, 92, pp. 170–193. [in Ukr.].
10. Jensen, A. (1909). Try lysty Mazepy do Zyhmunta Halets'koho [Dodatok : Tekst lystiv ta odyu iz pidpysiv Mazepy] [Mazepa's three letters to Zygmunt Gałeczki [Appendix: Text of the letters and one of Mazepa's signatures]. *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*, 92, pp. 239–242. [in Ukr.].
11. Kotliarevskii Ivan Petrovych [Kotliarevskiy Ivan Petrovich], (1845). *Slovar russkykh sviatskykh pysatelei, sootekhnichnykh y chuzhestrantsev v Rossii*. Sochinenie mytropolita Evheniia. Moskva : Yzdanie Moskvityanyna, 1: A–K, p. 311. [in Rus.].
12. Kotsiubynskiy, M. (1962). *Tvory* : v 6 vol. [Works in 6 volumes]. Kyiv : Vyd-vo AN URSSR, 6, pp. 92–94, 98, 108, 127, 134–136, 137–139, 142, 143, 145–146, 148–150, 157–158, 166, 187–188, 229. [in Ukr.].
13. Nakhlik, Ye. (2015). Panchenko V. (Ed.). *Perehytsovanyi svit Ivana Kotliarevskoho: tekst – intertekst – kontekst* [The travestied world of Ivan Kotliarevskiy: text – intertext – context]. NAN Ukrainy, DU Instytut Ivana Franka, Lviv, 543 p. (Seriiia “Literaturoznavchi studii” ; 21). [in Ukr.].
14. Pohrebennyk, Ya. (1966). Ivan Franko i nimetska shevchenkiana [Ivan Franko and German Shevchenkiana]. *Arkhivy Ukrainy*, 4, pp. 57–63. [in Ukr.].
15. *Pryvit Ivanovy Frankovy v soroklitie yoho pysmenskoi pratsi, 1874–1914* : lit.-nauk. zbirnyk [Greeting to Ivan Franko in forty years of his writing work, lit.-scient. collection], (1916). Lviv : Nakladom yuvyleinoho komitetu. Z drukarni Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka, [6], 183 [1], 390 p., il. [in Ukr.].
16. Seniuk, O. D. (2009). Jensen Alfred-Anton [Jensen Alfred-Anton]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. Kyiv, 9, pp. 415–416. [in Ukr.].
17. Telvak, V. V. & Hyrych, I. B. (2017). Lysty Alfreda Jensena do Mykhaila Hrushevskoho [Alfred Jensen's letters to Mykhailo Hrushevskiy], peredmova i publikatsia. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 4, pp. 133–145. [in Ukr.].
18. Franko, I. (1897). Narodnyi praznyk [People's holiday]. *Hromadskyi holos*, no. 11. [in Ukr.].
19. Franko, I. (1984). Ukrainsko-ruska (maloruska) literatura [Ukrainian-rus'ka (malorus'ka) literature]. Franko I. *Zibrannia tvoriv* : v 50 vol. Kyiv, 41, pp. 74–100. [in Ukr.].
20. Jensen, A. (1916). *Taras Schewtschenko ein Ukrainisches Dichterleben: literarische Studie*. Wien : Verlag Adolf Holzhausen, 158 p. [in Germ.].
21. Kotljarevskiy's travestierte Äneide von Alfred Jensen (Stokholm), (1916). *Pryvit Ivanovy Frankovy v soroklitie yoho pysmenskoi pratsi, 1874–1914* : lit.-nauk. zbirnyk. Lviv : Nakladom yuvyleinoho komitetu, pp. 215–225. [in Ukr.].

Luiza Ilnytska, Head of the Scientific Bibliography Department, Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv

“The travesty Eneida” by Ivan Kotlyarevskiy in interpretation of Swedish scholar Alfred Jensen

We analyze the work “The travesty Eneida” by Kotlyarevskiy by Alfred Jensen, the reknown Swedish Historian, Slavist and translator. This work was first published in German, within the scientific collection “Greetings to Ivan Franko in occasion of 40th anniversary of his writing activity, 1874–1914” (Lviv, 1916). The translation of this work into Ukrainian by Pavlo Volyanskyi was published in Peremyshl in 1921. The Scholar highly acclaims the poem “Eneida” by I. Kotlyarevskiy and that fact promoted an interest to the Ukrainian literature in the German-speaking cultural circles.

The analysis of this work is made in the context of Alfred Jensen’s interest in Ukraine during prolonged time. In the first place, we emphasize the role of his first trip to Ukraine in the mid-1890s, when he visited Kyiv, made a cruise along Dnipro river, visit ethnography exhibition in Lviv and travelled throughout Halychyna. The results of this trip formed the bulk of his edition “Slavia. Cultural sketches from Volga to Danube (1896–1897)”, in Swedish.

We cover the letter exchange between Alfred Jensen and Mykhailo Hrushevskiy and Mykhailo Kotsyubynskiy, his personal contacts with them, as well as with Ivan Franko and Vasyl Shchurat during his scientific trip to Ukraine, aimed on collecting material for his book about Hetman Ivan Mazepa, in 1909. This book was published in Stockholm in Swedish (1912), and then translated into Ukrainian by Natalia Ivanychuk, the translation being published twice (1993 and 2020). We mark also his book “Taras Shevchenko. The life of Ukrainian poet” in German (1910), translations of two stories by M. Kotsyubynskiy into Swedish and publishing them. We also emphasize his collaboration with M. Hrushevskiy in the “Notes of the Taras Shevchenko Scientific Society”, in particular his publications of archive materials about Ukrainian immigration in Sweden (Pylyp Orlyk and Voynaroskiy family). The works of A. Jensen about Ukraine keep their scientific value until now.

Keywords: Alfred Jensen, “Eneida”, Ivan Kotlyarevskiy, Ivan Franko, Mykhaylo Kotsyubynskiy, Mykhaylo Hrushevskiy, Hetman Ivan Mazepa, Hetman Pylyp Orlyk, Voynaroskiy family.